

השיר, המשורר והזמן

מאת יונה בחר

על גבי ספרו החדש של גבריאל פרייל: „אדיב לעצמי“ שירים — 1976—1979 — (הוצאת הקיבוץ המאוחד תשמ"א) רשימה מצטננת של ספרי המחבר, שבעה במספר. יחד עם האחרון: שמונה ספרי שירה, שהראשון שבהם: „גוף שמש וכסוף“ יצא בנוי יורק בשנת 1944.

זהו יכול נכבד גם באיכותו וגם בכמותו, אשר רובו ככולו מצוי בספריית האוניברסיטה בתל-אביב, אולם שאר הספריות בתל-אביב, לרבות ספריית „שער ציון“ — בית אריאלה שליד המוזיאון, וכן, הנויות השוררים במטרופולין שלנו, אינן מייצגות משורר חשוב זה בכמות המתקבלת על הדעת. מה הכצנב מבחינה זו בירושלים, אינני יודעת.

גבריאל פרייל הוא, בפירוש, משורר של אהבי שירה, ולא דווקא של הקהילה האקדמאית. משורר עברי אחר החי עמנו, אפשר קשיש מפרייל, הגדיר, פעם, בשיחה פרטית מהי לדעתו יצירה חשובה. לדעתו, זו יצירה שהספרות העברית כמכלול אינה יכולה בלעדיה. יצירתו של פרייל עוברת את המבחן הן החמור הזה. שיריו הם אבן יסוד בשירה העברית. ואי-אפשר לתאר אותה בלעדיו כשם שאי אפשר לתאר אותה בלעדיו אלתרמן, שלונסקי, אורי צבי גרינברג, יונתן רטוש, שאול טשרניחובסקי ור אסילו דוד סוגל שלא בהכרח הורחעו בחיהם.

ברבים משיריו מדגיש פרייל שהוא משוררת של רשות והיחיד, כאילו „אדיב“ רק לעצמו. אל אסילו בלתי אדיב רק לעצמו, אבל אדיבות או אי-אדיבות זו בתוקף היותן שירה טובה כל כך, נוסשות סמילא את רשות היחיד ומתמגגות במעגלים אוניברסליים מקיפים ומתרחבים, אשר חוזרים ונעגנים ברשות היחיד כעובדה לאמינותם.

המעבר מרשות היחיד אל מעבר לה, נעשה כמו בלי מאמץ, כמו באלכימיה. רשות היחיד של המשורר כמו מעוגנת, מלכתחילה, במשהו שמעבר לה, ואין לו אלא לצוד את הביטוי הלשוני החולם,

לחיות מוכן להרפתקה-הציד הסתורית, שוו אחת מתגרות האירוע השירי אצלו. המשורר כצייד של מילים.

גבריאל פרייל הוא משורר בחסד, והוא יודע זאת. הוא מקבל עובדה זאת בענווה ובמשטות מעד לרות כבוד. שיריו, אופרים יופי עלאי, בהירות אינטלקטואלית, משטות דיוק בלתי רגילים, עגוה והכרת ערך עצמי גם יחד, שליטה וירטואווית במכ" מני הלשון העברית, שיווי משקל גפלא בין תוכן לצורה.

בכל ספריו, ובעיקר, בכרך השירים: „האש והדטמה“, שיצא בהוצאת „מקור“ שליד אגודת הסופרים בישראל, בשנת 1968, עוסק פרייל, הרבה יותר מספורים אחרים שאני מכירה, במהותו של השיר, באירוע השירי, במלאכת השיר, ובמעמלו המיוחד בחיי המשורר, כאדם: לו, למשורר, יש מושג מוקדם על השיר הטוב. בשיר הטוב מתקיימים ניגודים, כעין כסור ואש, השיר הטוב מגשר על פני ניגודים אלה. השיר הטוב הוא קר יותר משהו הם, מאיר יותר ממה שהוא מתמם, או שורף, אבל לידתו ברכבי אש. בכוחית להב, השיר הטוב בתווה ובהוה, בספק ובאי-ודאות אכל לבסוף, הוא מקבל שלמות ברא-שיתית. יש בו שקיפות גבוהה, יש בו משמעותיות דקות. יש בו עוצמה יינית. הוא טעם כסרי, יפה כתמונת אגם בשל „בנצנצי חום-יחבה, כרמיו ירקרק-אדמדם“. ויש בו גם משהו „בינורי סגתיו“. בשיר הטוב „כשהות א-ישויות“, הוא „...הסתוריה של גן מיכה כר, של קו המתה המדויק“ (שיר בשם מן הקובץ החדש „אדיב לעצמי“)... והוא גם „מעין שלוחה של הנשם / קו ציפור — אי כמים כפגרי / והוא מקרין איה חשבון / נפיוני, שי סיכומו שאלה פתוחה“ (שם, „שיר גשם“).

אם נסכם סירורי אינטורמציה זו ביחס לשיר הטוב, יתקבל הרושם שהוא יישות מלאה סתירות, מורכבת, מסתורית, מעוגנת במישורים אחדים בבת אחת, פתוחה לכמה סוגי הוויות בעת ובעונה אחת; להווי ית הלשונית התרבותית, להוויה הטבעית, ולהוויה

(על שירי גבריאל פרייל)

החושנית-שכלית הכמעט פרטית של המשורר. השיר הטוב הוא מעין פרשת דרכים קוסמולוגית, נקודת תצלוכת מופלאה בין אדם, לשון וטבע. המילים עצמן כשהן רוכצות במילון הן נחות שבעות ומרוי צות באיזה עמק השווה „בארישי ארייה“ (פרשם: עינן במלון, ציד שיר — „אדיב לעצמי“ ע' 14), רק כשהן יוצאות עם המשורר לציד הן מאבדות את שלוותן, מתמלאות רפיון דיים וחולשת דעת. „הושנים או קיינים זה את זה / דמייים פוקרים בנפרד“ (שם). כשהרפתקה השירית מסתיימת וסדר חדש הושב על כנו, השיר „כמוצר“ אמנותי שלם משקף התיישבות ניגודים מופלאה כמו אור וצל בתמונה ראו גם המילים החרות לחיות זו עם זו בשלום. או „נעשיה כל מלה עגם נאמנה / מחוברת כמבראשית להברתי“ (שם).

גם המשורר כמו השיר מלא ניגודים. באופן עקרוני הוא גם מנצח וגם מובס. גם זקן וגם צעיר, גם מתלהב וגם מפוכח. גם שמח וגם נראש, הוא צפור צבעונית גם ביאוסיה, אדם המכה ראשו בסלע השיר להוציא ממנו מים חיים. נידון היודע פתאום את שמחת העצים הירוקה, אמרדיא השולח זהב מנהרות. ציד ורומנטיקון ללא תקנה המגלה את הבלתי חולף ברגע קסום אחד החולף גם הוא... שירתו של פרייל מצטיינת בתרשניות גם בחוכמה וגם בצורתה. אהבה חושנית למילים העבריות מתי גלה כבר בכרך השירה הראשון שלו „גוף שמש וכסוף“ שיצא לאור בניו-יורק בשנת 1944. אצטט מן השיר: „פייטן בשכח שם אהובתך: „אהב המלה לברשה פיתחן, פנקה קרח — / ותוכה נר יהל, חלום ליל ימושי“ / אותם מלה אצלפתל, נר עין נכס כולל — / ומקרינה שמשות שכה, מניצח כשרת. / עוד לבי למלה ריחית כשרף למלה של ולמלה יין, / לניב יקר כסכרות מלך, / לניב עדין מאגרמל פיו, / נאותים ניבים פרפתי; / אך האתיות המהוות שטר / אהב ככל / אין כמותן לניו, / אין כמותן מחביטות“. בכרך שירה סוקדם זה מצטייר השיר בעינו המשורר כאהובה שהוא

כובש לעצמו „בכחת ספרת קין עין / בשושי עין, בלחב סכין. / „לשיר“ — שם ע' 8). אבל מיד הוא פוסיף, ובעניין זה אין פרייל משתנה במסך השנים כהוא זה... „אחר אכזר קריר — דעת כך התגלי / האתה — כמים הבתורים אז פיון תנמי נב, / הצליל לך ככמי עם נכירך ברזל“ /

בכרך החדש של שיריו: „אדיב לעצמי“ — הוא מנסח את ניגודי השיר, השיר במילים אלה: „השיר הסוב“ בא / מתוך רדם שאיכות, / מתוך אלם מסופר. / ועצב מתרף עולה בו נשמת / קר שכל ורינות: „נאשים“ / לא: פחות ממנו — / (שם, „ני נות נואשים“).

אהבה חושנית למילים, לצבעים, לריחות, לעונות השנה, לבוקר הילדות, לנופי הילדות, לאדם הנות, לירוק של האפרים, למים, לנשם, לנהרות, לאילן סתיה לשירת העפרוני — לעולם ומלואו. גבריאל פרייל מאהב בנומים אמריקאים שלו כנצר יהודי באותותו — הגוייה, לא פחות משתוא מאהב במילים העבריות. עין פקוחה-עירנית לו כשל ציר-פילוסוף (רבים משמות שיריו מעלים על הדעת כותרות ל" תמונות בתערוכה) לכל מלא הוימי המלהיב של הטבע על גווינו, וגווינו גווינו משתנים. אהבתו החושנית של המשורר לעולם מכללת מחיצות בין אדם ואילן ועוספת את שניהם גם יחד בעגן של ערגה וכמיתת.

הברית בין האדם והעץ היא נושא תור וקבוע בשירתו. כ„אילן לאחר סער“ — מן הכרך: „מפת ערב“ — האילן שנבדע בסער מחפש ניהומים ומיץ לט אצל האדם ונעמחו — כנאצעות הוא מידפק על חלונו. ובשיר אחר בשם: „על הסר האכזר, פתוך „האש והדממה“ שכבר נזכר לעיל, גערכת מקבילת פיוטית בין דם האדם החי והיוקד לבין דם החות הקריר. מקבילה הנובעת מן ההנחה שגם זה וגם זה נתונים במערכת קוסמית אחת. בשיר זה עצמו מובעת האמונה כי „עץ השיר“ ניצח את החידלון האורב למשורר כפרט אנושי, כגן תמותה, שסופו להיות סונת פתחת לאבן. הברית בין האדם לטבע הנוצרת בכוחו המאני כמעט של השיר היא הערובה היחידה נגד החידלון. השיר הוא מעין מילנה-על קטן שיוצר המשורר ברגע של חסד על גבי הוויה הקוסמית כולה שבפרכות הברית בין אדם לאילן. מיבנה זה משקף אותה כזעיר אנפין, ובה בשעה נעשה גם חלק בלתי נפרד ממנה. השיר הוא גם נס וגם עונש לדברי פרייל, וזאת, כנראה, משום שאיפת החידלת ידועה דווקא לאדם ולא לעץ, או לחיה, שלא כמו העץ והנהר, או הגמר בכלובו, המשורר-האדם הוא בלתי תמים ביחס לנס עצמו, אבל מסוגל לייחל לו, להתפלל אליו, ואמילו לחתנות בו.

יתכן שתפיסת השיר כעונש מרמות על הספירה הפסיכולוגית, המעמד הנפשי הכיחתי שבן נתון האדם-המשורר בכדידותו ובנבדלותו פמש על סף התרחשות הנס. הזמן הוא ממד אנושי מובהק, וב" אמצעותו מתודע האדם לודאות המוות שהוא ממד בלתי אנושי. בכל אירוע שירי, בכל ניכוש מילולי שיש בו מסוד תבהירות וההוכחות שמגביה את הצער — ואולי זהו פירוש הטבטא: „בדולתי החווד ומופיע בשיריו כמשך השנים — מתבטא אתגר רומנטי בלתי גלאה לנצח את החלוף, לחלץ מהתהום פיסות הוריה רוחות משמעות. אשר הברית בין האדם לבין הטבע ניצבת במרכזו, וזהו ייעודו.

קשה לתחליט אם גבריאל פרייל קרוב לולט וייטמן, לשאל טשרניחובסקי, או דווקא לביאליק בשירת הטבע שלו. ברור שהוא שונה מכולם. כדאי לבדוק היטב, ככל שאין הדבר נראה סביר במבט ראשון, ולראות אם אין פרייל בדרום של שלונסקי ואלתרמן ממשיך המסורת הביאליקאית בלשון העברי רית, אותו ביאליק של שירי היחיד ושירת הבריטה. הוא משורר יפי-הטבע לא פחות ממה שהוא משורר מהות השיר ומעשה המרכבה של המילים, ועם זאת הוא „אדיב לעצמי“, הוא אדם הידשב לו בגפו. בבית קפה בכרך הגדול מעלה טבעות עשן, וסת"י יחד עם סרירות ספל הקפה שלו. עורך לעצמו בסנקסו חשבון נפש אירוני, ובכל זאת, ובה בשעה הוא משורר מסתורין הניגודים הטבעיים בהווייה הקוסמית והאנושית כאחת, השונות זו מן תלויות זו בנו באורת פרדוכסלי.

גבריאל פרייל הוא משורר אירוני ומשורר נלהב, משורר מבוגר ומשורר מקשיב, אינטלקטואלי ורליר גיחתי, מסובך בניגודי היותו אדם יהודי בן זמנו, מיבם פיהדי, אבל כאביר על סוסו מנצח את הזמן (בצחן זמני) אבל חורר בכוחו השירי.

מילים אחדות על העברית שלו: הוא אינו במובהק ישראלי. נע ונד בין ניו-יורק לירושלים, אמריקה על נופיה התרבותה היא במידה רבה עולמה, אבל ירושלים היא אהובת ליבו, חלום-מולדת, לדבריו, ואפשר שהיא מסמלת מעין כמיהה לטורשים עתי-קיים, מעבר לזמנו שלו. אבל ככל שאתה הולך וקורא בו מתבסס הרושם שהלשון העברית שלו היא לשון ישראלית חיה, עברית חיה, שורשית, אנינה, בלתי טוגנת וטבעית לאדם החי בישראל, גם שאינה מדוברת בבתי הקפה בירושלים, או במזנון הכנסת, או אפילו בכנסת עצמה.